

Valery Gergiev over Wagner en Bayreuth

‘Het is nogal ongebruikelijk dat je als dirigent je zangers niet hoort’

door Olga de Kort

‘Richard Wagner in Rusland’ is een omvangrijk onderwerp dat de gemoederen al sinds 1859 bezig houdt. In dit jaar vond namelijk de eerste kennismaking van het Russische publiek met *Tannhäuser* plaats, slechts een jaar na zijn eerste uitvoering in Dresden. Er zijn inmiddels boeken vol geschreven over de twee bezoeken van Wagner aan Rusland, belangrijke uitvoeringen in St.Petersburg en Moskou en de receptie van zijn muziek door de jaren heen. Maar de Russische Wagner-tradities beperken zich niet tot uitsluitend historische uitvoeringen en verslagen van tijdgenoten. In de laatste twintig jaar zijn Wagners opera’s steeds meer in de belangstelling komen te staan, niet in de laatste plaats dankzij de nieuwe uitvoeringen van het Mariiinskitheater. Als het aan zijn chef-dirigent Valery Gergiev ligt, wordt dit Sint-Petersburgse operatheater een belangrijk Wagner-podium waar men rekening mee moet houden. Hijzelf dirigeert Wagner wereldwijd, en kan inmiddels op zijn Bayreuth-debuut met *Tannhäuser* terugkijken. Reden genoeg om met Gergiev over Wagner te praten, des te meer omdat deze componist hem na aan het hart ligt.

Valery Gergiev

Al aan het begin van het gesprek blijkt hoe blij de Russische dirigent is met de belangstelling voor de Russische Wagner-tradities. Dat komt hij niet zo vaak tegen bij het Westerse publiek, terwijl er zeker genoeg is om over te vertellen.

‘Er zijn genoeg bewijzen dat Wagner het zeer naar zijn zin had in Rusland en niet over de receptie van zijn muziek in dit land hoefde te klagen. Zijn eerste bezoek vond plaats in 1862. Hij greep deze gelegenheid aan om fragmenten uit de net gecomponeerde *Tristan und Isolde*, een ongepubliceerde *Walküre* en de nog niet afgeronde *Siegfried* en *Meistersinger von Nürnberg* te presenteren. Een jaar later kwam hij terug voor wat later bleek een historisch bezoek van twee maanden. Tijdens negen concerten liet hij maar liefst 23 fragmenten uit zijn zeven opera’s horen, waaronder delen uit drie aktes van *Die Walküre*, die hun première in Rusland beleefden. Hij dirigeerde trouwens uit het hoofd en verbaasde het publiek door daarbij met zijn gezicht naar het orkest te staan. Nog geen vijf jaar na dit bezoek presenteerde het Mariiinskitheater *Lohengrin*, gevolgd door *Tannhäuser* in 1874 en *Rienzi* in 1879.’

In de jaren negentig van de vorige eeuw is het Gergiev gelukt om Wagners opera’s weer op het repertoire van het Mariiinskitheater te zetten. Hij begon met *Parsifal* dat zijn lang uitgestelde Russische première in 1997 kreeg.

‘Het is een bijzonder verhaal, dat een roman waard is. Ons operatheater zou eigenlijk het eerste theater na Bayreuth worden dat het recht op een uitvoering van *Parsifal* had. Maar de zangeres Felia Litvin, die de rol van Kundry had, werd ziek, en de première werd uitgesteld tot 1914. De Eerste Wereldoorlog heeft een eind aan alle plannen gemaakt. Op dit moment hebben we bijna alle Wagner opera’s op het repertoire, behalve dan *Meistersinger*, maar daar zijn we al mee bezig. Het was altijd mijn droom om een belangrijk Wagner-podium in het Mariiinskitheater te creëren. De componist stond hier nota bene zelf op de dirigentenbok en de uitvoeringstradities van zijn opera’s stammen rechtstreeks van hem af.’

Is er dan wel sprake van bestaande Wagner-tradities in Rusland?

‘Dat denk ik wel. Er was natuurlijk een periode waarin Wagners opera’s geen voet aan de grond in de Russische en Sovjet theaters kregen, voornamelijk gedurende de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Maar als het even kon, werden de uitvoeringen van *Lohengrin* en de *Vliegende Hollander* meteen opgevat. Soms klonk er *Tannhäuser*, heel zelden *Tristan*. De *Ring*-cyclus had veel minder geluk, en *Parsifal* was al helemaal gesneuveld. En toch kan ik van een zekere Russische Wagner-traditie spreken. Sergej Djagiljev vond bijvoorbeeld dat de uitvoeringen in het Mariinski-theater destijds van een veel hoger niveau waren dan in Bayreuth.’

Hoe goed kent het Russische publiek zijn Wagner?

‘Ik kan het voornamelijk over Sint-Petersburg zeggen. Ons publiek kent deze muziek goed en waardeert onze uitvoeringen. Als we een nieuw Wagner-project aankondigen, merken we dat er veel animo is bij luisteraars en musici. Wij hebben een aantal uitstekende zangers, zoals Jevgeni Nikitin die tot de beste Wagner-baritons behoort.’

‘Over onze Russische Wagner-tradities sprak ik trouwens ooit met Wolfgang Wagner. Ik vertelde hem over de fragmenten uit *Der Ring des Nibelungen* en *Tristan* die voor het eerst in Sint-Petersburg klonken en die wij in ons archief hebben. Weinigen in het Westen weten over Wagners Russische optredens in 1862 en 1863. Voor hen bestaat Wagner alleen maar ‘daar’, in Bayreuth, waar zijn huis, zijn theater en zijn graf zijn. Ik was nieuwsgierig of Wolfgang Wagner wel iets over Rusland wist. Hij keek mij toen aan, en zei: ‘Ja, dat weten we hier wel.’ En voegde nog toe, dat hij met mij graag over de uitvoering van *Parsifal* wilde praten. Dat was precies achttien jaar geleden.’

Bayreuth

In plaats van *Parsifal* werd het *Tannhäuser* die Gergiev bij zijn debuut in Bayreuth ging dirigeren. Een mooie keuze, vond hij zelf, want als het om Wagner gaat, heeft hij eigenlijk geen uitgesproken voorkeur voor een bepaalde opera.

‘Alle Wagner opera’s zijn stuk voor stuk interessant om te dirigeren. De *Ring*-cyclus neemt natuurlijk een heel speciale plaats in de muziekgeschiedenis in. *Parsifal* is ook zonder meer interessant. Maar dat kan ik eigenlijk over elke opera zeggen.’

Scènefoto 2e akte *Tannhäuser* Bayreuth 2019 foto Enrico Nawrath

Favoriet of niet, een dirigent moet ook vrede met ideeën van een regisseur hebben. Het is altijd maar de vraag hoe een hedendaagse kunstenaar Wagners opera’s gaat benaderen.

‘Nou, of ik hier vrede mee heb, dat is misschien toch niet het belangrijkste wat er bij een uitvoering telt. Als chef-dirigent en artistiek leider moet ik een kans aan een nieuwe generatie van regisseurs geven, om hun stem te laten horen en hun visie aan het publiek te presenteren. Wat natuurlijk niet betekent dat ik geen mening over het eindresultaat heb. Als je met een getalenteerd iemand werkt, die de tijd waarin we leven aanvoelt en als het ware ‘hoort’, dat is altijd interessant om mee te maken. Maar veel te vaak zie ik helaas hoe volmaakte klassieke meesterwerken ten prooi aan vernieuwingszucht vallen. Ik kwam ooit een regisseur tegen die werkelijk alles ‘toch liever anders’ wilde zien. Hoezo anders, je hebt bij een opera met een levende muzikale materie te maken, je gaat toch ook geen stuk van je rechterhand rechtstreeks aan je schouder vastzetten?’

Over wat hem in Bayreuth te wachten stond, kon Gergiev op het moment van ons eerste gesprek nog niets zeggen. We kwamen weer bij elkaar – en Wagner – terug nadat alle zes uitvoeringen van *Tannhäuser* achter de rug waren. Muziekcritici en het publiek hadden inmiddels hun oordeel gevormd en uitgesproken, en de soms scherpe en polemische recensies (die Gergiev trouwens niet leest) waren

al gepubliceerd. Toch voelde het alsof de polemiek nog steeds niet uit de lucht was. Waarom de spanning zo groot bleef, werd duidelijk toen we over de encensering begonnen. Een prima voorstelling vond Gergiev, maar...

‘Ik kan het echt niet becommentariëren, want ik wil niet verkeerd begrepen worden. Strikt genomen vind ik de regisseur heel goed en de uitvoering helemaal niet slecht, verre van dat zelfs. Er is wel een nuance, die heel zwaar telt: wie en waar kan zich een dergelijke voorstelling permitteren? Het Wagner Festival kan dat zeker wel, maar ik persoonlijk niet.

Er is geen sprake van dat ik zulke encenseringen in Rusland kan dirigeren, daarvoor zijn de accenten in het verhaal veel te veel verplaatst. Ik zou simpelweg vervloekt worden, sowieso door de Russisch-orthodoxe kerk. Ik heb een enorme verantwoordelijkheid om een theater te leiden dat vier keer zo groot is als het Bolsjojtheater. Het Mariinski-theater verkoopt 1.600.000 kaartjes per jaar en heeft 244 tournees in de planning, dus de financiering is een zeer gevoelige kwestie. Ik moet orkestmusici, zangers, balletdansers, acteurs, koorleden, dirigenten en administratief personeel van werk en salaris verzekeren, en bovendien drie podia draaiend houden. Dat zijn heel andere zaken om rekening mee te moeten houden dan alleen maar regenboogvlaggen en bebaarde dansers, met alle respect voor deze laatsten.’

‘Er zijn ook muzikale momenten die iets te grote metamorfosen hebben ondergaan, zoals het *Pelgrimskoor*: Waar eindigt *Tannhäuser* eigenlijk mee? Met de pelgrims. Het koor dat domineren moet, wordt juist weggestopt, waardoor het sterk christelijke aspect geheel is verdwenen. Als Wagner tijdens de uitvoering binnen was gewandeld, zou hij zeker in schreeuwen zijn uitgebarsten, en ik zou de eerste zijn bij wie hij om uitleg kwam vragen. Maar ja, als het schandaalgehalte meer prioriteit heeft ... Niet voor niets wacht men elk jaar met spanning af wat voor encenseringen worden gepresenteerd. Maar vooruitgang betekent niet per se iets schokkends of ongewoons. De samenleving is overal gesplitst en de ideeën over de meest eenvoudige dingen kunnen heel verschillend zijn. Wat goed voor de ene is, blijkt absoluut onacceptabel voor de andere.’

Le Gâteau Chocolat

Toch vind Valery Gergiev zijn Bayreuth-ervaring zeer belangrijk en absoluut de moeite waard, al was het alleen maar vanwege de uitdagingen van de beroemde zaal.

‘Akoestisch gezien is het theater in Bayreuth absoluut anders dan waar ook. In het Mariinski hebben we bijvoorbeeld een ideale akoestiek, die de zachtste fluistering moeiteloos weergeeft. In Salzburg diriger ik een orkest in een akoestisch open ruimte, ik weet precies hoe alles er op elk moment klinkt. Maar in Bayreuth moet je rekening met de klank houden die eerst vanuit de orkestbak komt, tegen alles op het podium weerkaatst en daarna pas het publiek bereikt. Je zou denken dat je wellicht harder moet aanzetten, maar dan klinkt het orkest ineens ook onvoorstelbaar hard. Het is nogal ongebruikelijk dat je als dirigent je zangers niet hoort. Je moet een goede assistent hebben om het voortdurend te checken of het orkest nog te horen is en indien wel, hoe hard dan, want zelf kun je het eigenlijk niet goed beoordelen. Na de voorstelling kun je het wel bespreken en voor de volgende keer in acht nemen. Maar het blijft ongewoon dat je het zelf niet kunt controleren zoals je het gewend bent. Het publiek in de zaal heeft hier eigenlijk geen idee van. Je hebt hier als dirigent met een interessante uitdaging te maken, en aan het eind ben je niet alleen een muzikale maar ook een levenservaring rijker.’

De uitvoeringen van Wagners opera's in Rusland gaan intussen gewoon door.

‘In september brengt het Mariinski-theater zijn *Parsifal* naar Parijs. En daarna hervatten we onze repetities van de *Meistersinger*, die ten minste tien uitvoeringen zal beleven. Bij deze wil ik alle Wagnerliefhebbers alvast uitnodigen om ook bij ons langs te komen en kennis met de voorstellingen van het Mariinski-theater te maken.